

**ПОНЯТТЯ ПРИНЦИПІВ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ
У ТРУДОВОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ**

**THE CONCEPT OF THE PRINCIPLES OF COMPENSATION
FOR DAMAGES IN THE LABOR LAW OF UKRAINE**

Актуальність статті полягає в тому, що вивчаючи правове регулювання тих чи інших відносин суспільного життя, важливо розглянути принципи, на яких ґрунтується це регулювання. Означене безумовно стосується і відносин відшкодування шкоди у трудовому праві, в основі яких лежать принципи загального та спеціального характеру. Зазначене пояснюється тим, що принципи не просто складають основу, базову ідею функціонування певних правовідносин, саме за їх допомогою формуються закономірності подальшого розвитку та вдосконалення інституту відшкодування шкоди у трудовому праві України. А відтак, вивчення принципів має важливе теоретичне та практичне значення. У статті, спираючись на аналіз наукових поглядів вчених, розкрито сутнісний зміст поняття «принцип». Запропоновано авторське визначення поняття принципів відшкодування шкоди у трудовому праві України. Аргументовано, що принципи в контексті представленої проблематики покликані забезпечувати ідейну основу функціонування механізму відшкодування шкоди у трудовому праві, його загальне спрямування та ключові пріоритети. Зроблено висновок, що принципи являють собою не просто найбільш загальні положення, які покладені в основу права, – це закономірності суспільного життя, що сформувалися в наслідок його об'єктивного розвитку, які були виявлені та науково обґрунтовані людиною як найбільш корисні та доцільні для використання уіснуючому правово просторі. Тож, особливе значення принципів права полягає у тому, що вони у концентрованому вигляді виражають ключові, найбільш загальні та універсальні закономірності, що становлять ідейну основу як права в цілому, так і його окремих елементів (галузей, інститутів, норм). Завдяки своїй загальності, універсальності, відносній незмінюваності та імперативності вони забезпечують відповідну єдину спрямованість правового життя в державі. Означене у повній мірі стосується і принципи відшкодування шкоди у трудовому праві України, які являють собою найбільш загальні та універсальні ідеї, відправні, незаперечні положення, що покладені в основу організації та функціонування правового механізму відшкодування шкоди. Принципи покликані забезпечувати ідейну основу зазначеного механізму, його загальне спрямування та ключові пріоритети.

***Ключові слова:** принципи, принципи права, відшкодування шкоди, трудове право, трудове законодавство.*

The relevance of the article lies in the fact that when studying the legal regulation of certain relations of social life, it is important to consider the principles on which this regulation is based. The above certainly applies to the relations of compensation for damages in labor law, which are based on general and special principles. This is explained by the fact that the principles do not simply form the basis, the basic idea of the functioning of certain legal relations, it is with their help that the laws of further development and improvement of the institution of compensation for damages in the labor law of Ukraine are formed. Therefore, the study of principles has important theoretical and practical significance. The article, based on the analysis of scientific views of scientists,

reveals the essential meaning of the concept of "principle". The author's definition of the concept of compensation principles in the labor law of Ukraine is proposed. It is argued that the principles in the context of the presented issues are intended to provide the ideological basis for the functioning of the compensation mechanism in labor law, its general direction and key priorities. It was concluded that the principles are not just the most general provisions that are the basis of law, they are the regularities of social life that were formed as a result of its objective development, that were discovered and scientifically substantiated by man as the most useful and expedient for use in the existing legal space. Therefore, the special importance of the principles of law lies in the fact that they express the key, most general and universal laws in a concentrated form, which constitute the ideological basis of both law as a whole and its individual elements (branches, institutions, norms). Due to their generality, universality, relative immutability and imperativeness, they ensure the corresponding single focus of legal life in the state. The above fully applies to the principles of compensation for damages in the labor law of Ukraine, which represent the most general and universal ideas, basic, indisputable provisions that form the basis of the organization and functioning of the legal mechanism for compensation for damages. The principles are designed to provide the ideological basis of the mentioned mechanism, its general direction and key priorities.

Key words: *principles, principles of law, compensation for damages, labor law, labor legislation.*

Постановка проблеми. Вивчаючи правове регулювання тих чи інших відносин суспільного життя, важливо розглянути принципи, на яких ґрунтується це регулювання. Означене безумовно стосується і відносин відшкодування шкоди у трудовому праві, в основі яких лежать принципи загального та спеціального характеру. Зазначене пояснюється тим, що принципи не просто складають основу, базову ідею функціонування певних правовідносин, саме за їх допомогою формуються закономірності подальшого розвитку та вдосконалення інституту відшкодування шкоди у трудовому праві України. А відтак, вивчення принципів має важливе теоретичне та практичне значення.

Стан дослідження. Ряд теоретичних питань, пов'язаних із відшкодуванням шкоди у трудовому праві України, у своїх наукових працях розглядали: Е. В. Бабаєнко, В. В. Гаєвий, Т. Є. Крисань, О. Ю. Костюченко, І. В. Лагутіна, Я. С. Протопопова, І. А. Римар, О. П. Сорока, С. В. Селезень та багато інших. Втім, незважаючи на чималу кількість наукових здобутків, недостатньо розробленим в юридичній літературі є питання принципів відшкодування шкоди у трудовому праві України.

Саме тому **метою статті є:** з'ясувати сутність поняття принципів відшкодування шкоди у трудовому праві України.

Виклад основного матеріалу. У сучасних тлумачних словниках, слово принцип (від з лат. «principium» – початок, основа [1, с.461]) визначається як: основне, вихідне положення якої-небудь системи, якогось учення, теорії, науки, ідеологічного напрямку тощо; основний закон якої-небудь точної науки; особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь, спосіб створення або здійснення чогось; основна особливість устрою, дії механізму, пристрою, тощо; переконання, норма, правило, яким керується хто-небудь у житті, поведінці [2, с. 1125].

З викладеного видно, що термін «принцип» має досить просторий зміст, втім всі його тлумачення містять одну спільну ключову ознаку, а саме те, що принцип – це щось головне або основне. Саме у такому сенсі, тобто у розумінні базисного, відправного начала принцип тлумачить у філософії, теорії права, державного управління та інших галузях наукового знання. Так, наприклад, В. І. Шинкарук, веде мову про принцип, як про першопочаток, те, що лежить в основі певної сукупності фактів, теорії, науки. Дослідник відмічає, що дана категорія була відома людству з давнини, зокрема ще античні філософи прагнули віднайти принцип існування усіх речей і, зазвичай, пов'язували його із субстанцією. Від XVI – XVII ст. в європейській філософії принцип почали тлумачити здебільшого як категорію теоретико-пізнавальну на основі розрізнення того, що лежить в основі дійсності, – принцип буття і того, що лежить в основі пізнання цієї дійсності, – принцип пізнання. В подальшому розуміння принцип переміщується у сферу логічного виразу пізнання; принцип стає центральним поняттям, основоположною ідеєю, що пронизує певну систему знання і субординує його. У межах теоретичного знання принцип означає вимогу роз-

гортання самого знання у систему, де всі теоретичні положення логічно пов'язані між собою і впливають певним чином одне з одного. Будь-яка теоретична система знання ґрунтується на принципах, пов'язаних між собою. Крім того, зауважує В. І. Шинкарук, принцип уособлює внутрішні переконання людини, ті практичні, моральні й теоретичні засади, якими вона керується в житті, в різноманітних сферах діяльності [3, с. 513]. О. Є. Гаршин у своїх наукових працях пише, що принцип – це основоположна категорія, адже за своєю суттю він є началом, вихідною точкою, виступаючи тим первинним, з чого виводяться інші поняття. Саме принцип визначає уявлення про предмет або явище, в основі яких він закладений. Принцип, наголошує дослідник, – саме те ядро, яке органічно об'єднує навколо себе інші елементи. Знаючи вихідні положення, на яких базується конкретний феномен, можна з легкістю пізнати його характеристики, визначити складові частини, особливості, закономірності тощо [4]. О. Є. Гаршин підкреслює, що як основоположна категорія, принципи існують не тільки на рівні загальних категорій, а поширюється і на рівень конкретних правовідносин, тобто діють стосовно як найчисельнішої групи явищ, так й окремо взятого феномену [4]. Звідси, підсумовує науковець, принцип є науковою категорією у вигляді вихідного положення, яке характеризується універсальністю, високим ступенем узагальнення, володіє як об'єктивними, так і суб'єктивними властивостями, здатне встановлювати правила та вимагати їх виконання і використовується як в теоретичній, так й у практичній діяльності [4]. З позиції А. О. Кузнєцова принцип – це основне вихідне положення будь-якої теорії чи вчення, вихідні засади пояснень чи керівництва до дії. Принципи – основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи права, державного устрою тощо. Принципам, підкреслює автор, притаманна властивість абстрактного відображення закономірностей соціальної дійсності, що зумовлює їх особливу роль у структурі широкого кола явищ. Принцип є джерелом багатьох явищ або висновків, що належать до нього як дія до причини (П. реальний) або як наслідки до підстави (П. ідеальний). Також підкреслює А. О. Кузнєцов, принцип – це внутрішнє переконання людини, що визначає її ставлення до дійсності, суспільних ідей і діяльності [5, с. 560–561].

У сфері правознавства питанням принципів приділено, і приділяється сьогодні дуже багато уваги. Так, для прикладу, Р. Б. Тополевський, Н. В. Федіна тлумачать принципи права як основоположні ідеї, базові засади, через які виявляється зміст та сутність права, призначення та спрямованість правового регулювання у суспільстві. Принципи права можуть безпосередньо закріплюватися в нормативно-правових приписах, так звані норми-принципи. Принципи права: виводяться з правової реальності, визначають структуру права, мають високий рівень абстрактності, забезпечують логічність та послідовність права, забезпечують масштаб поведінки, визначають орієнтацію правового регулювання, є базою для правозастосування. Роль принципів права: – забезпечити узагальнені орієнтири правової системи; – забезпечувати однотипність застосування правових норм; – забезпечувати вплив на суспільні відносини через встановлення правил високого рівня абстрагування [6, с. 133]. В. М. Кириченко та О. М. Куракін зазначають, принципи права притаманні будь-якій правовій системі, вони виступають в якості своєрідної конструкції, на якій базуються і реалізуються не тільки окремі норми права, інститути і галузі права, а й вся система права. Вони служать основним орієнтиром всієї правотворчої, правозастосовчої і правоохоронної діяльності державних органів. Принципи права – це основні засади, вихідні ідеї, положення, що відображають зміст права, його сутність і призначення у суспільстві, визначають спрямованість правового регулювання і поширюються на усіх суб'єктів права [7]. К. Г. Волинка вважає, що принципи права – це керівні ідеї, що характеризують зміст права, його сутність і призначення в суспільстві. З одного боку, стверджує правознавець, вони виражають закономірності права, а з другого – являють собою найбільш загальні норми, що діють в усій сфері правового регулювання і поширюються на всіх суб'єктів. Ці норми або прямо сформульовані в законі, або виводяться із загального змісту законодавства. Призначення принципів права полягає в тому, що вони забезпечують однакове формулювання норм права, а також їхній вплив на суспільні відносини у формі правового регулювання й інших форм правового впливу, визначають шляхи вдосконалення правових норм, виступаючи як провідні ідеї для законодавця. За умови їх закріплення в Конституції, наголошує К. Г. Волинка, принципи права забезпечують єдність процесів створення права, його реалізації і охорони. Принципи права є критерієм оцінки права і методологічною основою його подальшого вдосконалення [8, с. 99]. О. М. Бандурка, О. М. Головка, О. С. Передерій під принципами права розуміють нормативно закріплену ідейну основу права, що визначає статику і динаміку його буття – структуру права, функціонування права, формування і розвиток змісту права, його сутність, соціальну спрямованість. Принципи

права, зазначають правознавці, – ідеологічна, нормативно-ідейна основа функціонування правової життєдіяльності суспільства, його правової системи. Як стрижневі ідеї права принципи права, відображені у змісті норм права, характеризують сутність і соціальне призначення права певної країни, вони впливають як на статичку права, так і на його динаміку. Інакше кажучи, принципи права є нормативно-ідейним критерієм (орієнтиром) усіх правових форм, видів юридичної діяльності у державі: правотворчої діяльності, правозастосовної діяльності, правоохоронної діяльності тощо [9, с. 152–153]. Існування принципів права, справедливо підкреслюють О. М. Бандурка та ін., обумовлює системність права, тобто внутрішню узгодженість, єдність галузей та інститутів права, їх уповноважувальних, зобов'язальних, заборонних норм, норм матеріального та процесуального права й т. ін. Як ідеологічна основа функціонування правової життєдіяльності суспільства, його правової системи принципи права невіддільні від природи самого суспільства, від його економічного, соціального, політичного ладу, від панівного в країні державного режиму (тоталітарного, авторитарного, демократичного), тобто характер принципів є об'єктивно обумовленим, він відображає конкретно-історичні особливості цього суспільства (рабовласницького, феодального, капіталістичного тощо) [10, с. 153]. У загальному аспекті категорія «принцип права», зазначають С. Д. Гусарев та ін., має використовуватися в усіх випадках, коли йдеться про відправні засади та ідеї, що належать юриспруденції. Принципи права – це найбільш загальні та стабільні засади, що сприяють утвердженню, забезпеченню і захисту суспільних цінностей, виражають сутність права та визначають напрями його подальшого розвитку [10, с. 120–121].

М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко з приводу принципів, пишуть, що останні характеризуються як найбільш загальні вимоги, що ставляться до суспільних відносин та їх учасників, а також як вихідні керівні засади, відправні установлення, що виражають сутність права і впливають з ідей справедливості та свободи, визначають загальну спрямованість і найістотніші риси чинної правової системи. З давніх давен, зауважують науковці, принцип вважався підвалиною, фундаментом будь-якої соціальної системи (в тому числі правової), вимоги якого поширювалися на всі явища, що належали до цієї системи. При цьому принципи не формулюють конкретних прав і обов'язків і не завжди забезпечені конкретними законодавчими санкціями, однак про те, на яких принципах засновано правовий порядок, можна значною мірою судити щодо характеру самої держави (демократична, тоталітарна тощо) [11, с. 197]. М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко стверджують, що провідна роль принципів забезпечується їх прямим чи непрямым закріпленням у нормах права. Засади, не закріплені у правових приписах, є ідеями права і належать до сфери правосвідомості. Ці ідеї-принципи передують створенню системи права. Принципи права можуть бути прямо формульовані в законодавстві або ж впливати з його загального сенсу [11, с. 197]. Значення принципів, на думку правників, права зумовлюється тим, що вони: мають властивість вищої імперативності, загальності, універсальності, значущості, їм притаманні стійкість і стабільність протягом невизначено тривалого часу; спрямовують розвиток і функціонування всієї правової системи; зумовлюють напрями правотворчої, правозастосовної та інших форм юридичної діяльності; виступають найважливішим критерієм законності дій громадян, посадових осіб та інших суб'єктів права; сприяють заповненню прогалін у праві; забезпечують підвищення рівня правосвідомості в суспільстві [11, с. 197–198].

У галузі трудо-правової науки, принципи визначаються, як керівні засади, ідеї, які зумовлені об'єктивними закономірностями існування, рівнем розвитку суспільства і визначають зміст та спрямованість правового регулювання. Значення принципів права полягає в тому, що вони у стислому вигляді, концентровано, відображають найсуттєвіші риси комплексу правових норм у конкретній сфері суспільних відносин [12, с. 93–94]. Н. Б. Болотіна акцентує увагу на тому, що саме у юридичних принципах виражаються закономірності та властивості права як самостійного соціального явища, удосконалюються система, структура права і правове регулювання. Принципи виступають тим правовим орієнтиром, виходячи з якого законодавець формулює галузеві норми, вносить зміни і доповнення до чинних, нормативних актів. Правові принципи допомагають глибше зрозуміти значення конкретних норм і визначають тенденції розвитку законодавства [12, с. 94]. Ю. П. Дмитренко під принципами трудового права розуміє виражені в законодавстві про працю основи, керівні положення, що характеризують найсуттєвіші риси його змісту і внутрішню єдність правового регулювання суспільних правовідносин у сфері праці, а також визначають загальну спрямованість трудового права [13, с. 101]. Головне значення принципів трудового права у тому, що вони: дають можливість краще з'ясувати зміст і роль трудового законодавства, його зв'язок з економікою, політикою, мораллю; визначають загальну спрямованість і основні тенденції розвитку трудового права як складової системи права; сприяють правильному

застосуванню юридичних норм на практиці; забезпечують розвиток і удосконалення трудового законодавства паралельно з розвитком трудових відносин [13, с. 101].

Висновок. Отже, як видно із вище викладеного, принципи являють собою не просто найбільш загальні положення, які покладені в основу права, – це закономірності суспільного життя, що сформувалися в наслідок його об'єктивного розвитку, які були виявлені та науково обґрунтовані людиною як найбільш корисні та доцільні для використання у існуючому правовому просторі. Тож, особливе значення принципів права полягає у тому, що вони у концентрованому вигляді виражають ключові, найбільш загальні та універсальні закономірності, що становлять ідейну основу як права в цілому, так і його окремих елементів (галузей, інститутів, норм). Завдяки своїй загальності, універсальності, відносній незмінюваності та імперативності вони забезпечують відповідну єдину спрямованість правового життя в державі. Означене у повній мірі стосується і принципи відшкодування шкоди у трудовому праві України, які являють собою найбільш загальні та універсальні ідеї, відправні, незаперечні положення, що покладені в основу організації та функціонування правового механізму відшкодування шкоди. Принципи покликані забезпечувати ідейну основу зазначеного механізму, його загальне спрямування та ключові пріоритети.

Список використаних джерел:

1. Словник іншомовних слів, Укладачі: С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. Національний університет ім. Тараса Шевченка, Український мовно-інформаційний фонд НАН України. «Наукова Думка». Київ, 2000. 680 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
3. Філософський енциклопедичний словник : енциклопедія / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди ; голов. ред. В. І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
4. Гаршина О. С. Принцип як наукова категорія. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 282–289. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvdv_s_2012_1_40.
5. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. К. : НАДУ, 2010. 820 с.
6. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.
7. Кириченко В. М., Куракін О. М. Теорія держави і права: модульний курс : навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2010. 264 с.
8. Волинка К. Г. Теорія держави і права : навч. посіб. К. : МАУП, 2003. 240 с.
9. Теорія держави і права : підручник / [О. М. Бандурка, О. М. Головка, О. С. Перерерій та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. М. Бандурки ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с.
10. Теорія держави та права : навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.] ; за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. К. : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
11. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. ; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків : Право, 2011. 584 с.
12. Болотіна Н. Б. Трудове право України : підручник. 4-те вид., стер. К. : Вікар, 2006. 725 с.
13. Дмитренко Ю. П. Трудове право України : підручник. К. : ЮрінкомІнтер, 2009. 624 с.